

OBJAŚNIENIA WYRAZÓW I ZWROTÓW

Wiktor Eźlakowski

(Uniwersytet Warszawski,

e-mail: w.ezlakowski@student.uw.edu.pl; wiktorezlakowski@student.uj.edu.pl)

ORCID: 0000-0002-5107-8890

DOI: 10.33896/porj.2021.2.7

AKSJOLOGICZNA ANALIZA SŁOWA *GLUCHY* W JĘZYKU POLSKIM (NA PODSTAWIE MATERIAŁU KORPUSOWEGO)

WSTĘP

Słowo *gluchy* obecne jest w języku polskim od bardzo dawna, tak samo zresztą jak i sami Głusi¹. I słowo, i ludzie funkcjonują wśród polskiej społeczności od wieków [Czajkowska-Kisil 2014, 25]. Ale jakie nastawienie mają użytkownicy języka polskiego do tego słowa? Nie chodzi tutaj o nastawienie świadome, o odpowiedź na pytanie *Co sądzi Pan/ Pani o słowie gluchy? Czy jest ono pozytywne czy negatywne?* Ciekawsze okazać się może nastawienie nieświadome, ukryte w danych leksykograficznych oraz korpusowych języka polskiego. Aby do niego dotrzeć, trzeba przeanalizować słowniki języka polskiego oraz słowniki etymologiczne. Niezbędna okaże się też analiza Narodowego Korpusu Języka Polskiego oraz przeprowadzenie testów mających na celu wydobycie wartościowania w nim zawartego.

Ale kiedy już uda nam się odnaleźć i zrozumieć, jak ogół osób mówiących po polsku wartościuje słowo *gluchy*, należałoby zastanowić się, co o tym sądzą same osoby głuche. Głusi tworzą w Polsce mniejszość kulturowo-językową. Mówi się o nich: *głusi, niesłyszący, głuchoniemi* [Czajkowska-Kisil 2014, 17]. Wiele jest zastępników wyrazu *gluchy*, co już daje wskazówki co do wartościowania tego słowa w języku polskim. Jednak przeszukując materiały tworzone przez i dla Głuchych, możemy dowiedzieć się, co oni sami myślą o słowie *gluchy*.

W pracy tej najpierw zostaną poddane analizie definicje z trzech różnych słowników języka polskiego oraz z dwóch słowników etymologicznych. Przeanalizowane zostaną relacje semantyczne słowa *gluchy*. W centralnej części pracy zaprezentowane zostaną testy korpusowe,

---

¹ Pomimo braku takiej normy w polszczyźnie ogólnej, zapis słowa *Głuchy* dużą literą jest uzasadniony, wzięwszy pod uwagę poczucie wspólnoty między osobami Głuchymi oraz ich samookreślenie jako mniejszość językowa na wzór np. Włochów i Romów. Więcej na ten temat znajduje się w dalszej części pracy. Z szacunku dla omawianej mniejszości preferowany przez nich zapis dużą literą został zastosowany w odpowiednich miejscach.

które posłużyły do analizy Narodowego Korpusu Języka Polskiego pod względem wartościowania wyrazu *głuchy*. Wykażą one negatywną konotację tego słowa poprzez skojarzenia m.in. z czymś ciemnym, martwym i odległym. W ostatniej części pracy wyniki analizy utrwalonych konotacji aksjologicznych w języku ogólnym zostaną porównane z językiem grupy Głuchych. Materiały z trzech różnych źródeł tworzonych przez i dla Głuchych posłużą do określenia wartościowania słowa *głuchy* przez osoby Głuche.

AKSJOLINGWISTYKA²

Analizie aksjologicznej poddano już wiele przymiotników w języku polskim, takich jak np. *dobry*, *zły* [Puzynina 1992], *obcy* [Grzegorzczakowa 2008], *konwencjonalny*, *niekonwencjonalny* [Gumowska 2015]. Autorzy najczęściej ustalają wartościowanie konkretnego słowa na podstawie jego łączliwości z innymi nacechowanymi słowami oraz kontekstu, w którym występuje. W swojej analizie potrafią wykazać, czy jakieś słowo jest w języku polskim wartościowane pozytywnie, wartościowane negatywnie albo nie jest nacechowane aksjologicznie.

Temat wartościowania słowa *głuchy* był już podejmowany parę razy przez językoznawców, m.in. przez Martę Wrześniewską-Pietrzak [2017], Ewelinę Moroń i Grzegorza Zarzecznego [2014] oraz Ewę Rudnicką [2011]. Badania te podchodzą do zagadnienia z perspektywy definicji słownikowych, etymologii, a nawet samookreślenia. Brakuje jednak analizy, która opierałaby się na korpusowym podejściu do sprawy. Taka korpusowa analiza zawarta jest w tej pracy. Fakt ten jest istotny, gdyż na wartościowanie przymiotnika *głuchy* ma wpływ stereotyp głuchego. Ten z kolei wyrażany jest nie tylko poprzez znaczenie systemowe słowa, ale również poprzez teksty funkcjonujące w określonych aktach mowy [Moroń, Zarzeczny 2014, 118].

DEFINICJA

Pierwsze wskazówki co do wartościowania danego słowa można odnaleźć już w definicjach słownikowych. Na potrzeby tych badań przeanalizowane zostały trzy definicje słowa *głuchy*. Pochodzą one ze *Słownika współczesnego języka polskiego* pod redakcją Bogusława Dunaja (SWJP), *Uniwersalnego słownika języka polskiego* pod redakcją Stanisława Du-

---

² Pomysł na tę pracę powstał podczas zajęć z *Aksjolingwistyki* prowadzonych w roku akademickim 2018/2019 na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego przez dr Beatę Raszewską-Żurek. Pragnę podziękować jej za wszelką okazaną pomoc.

bisza (USJP) oraz *Innego słownika języka polskiego* pod redakcją Mirosława Bańki (ISJP).

Wszystkie trzy słowniki zaczynają swoje definicje od zwrócenia uwagi na brak słuchu. Według SWJP głuchy to taki, który ‘nie odbiera dźwięków albo ma kłopoty z ich rozróżnieniem’. USJP twierdzi, że głuchy ‘nie posiada zdolności słyszenia’, a jeśli nawet nie jest jej pozbawiony zupełnie, to ‘źle słyszy’. ISJP dodaje, że jeśli ktoś jest głuchy, to ‘nie słyszy z powodu starości lub kalectwa’. Opisy te obrazują głuchego jako kogoś, komu czegoś brakuje. Osoba ta ma kłopoty i nie ma zdolności, a jeśli już, to źle z tych zdolności korzysta. Głuchota jest wprost utożsamiana z kalectwem.

W przenośnym znaczeniu *głuchy* również nacechowany jest negatywnie. Jeśli ktoś jest *głuchy na coś*, to ‘na coś nie reaguje, jest obojętny’ [SWJP]. USJP dodaje, że taki człowiek ‘nie przyjmuje czegoś do wiadomości, nie potrafi czegoś zrozumieć’, a ISJP, że ‘nie zwraca uwagi na to, co się do niego mówi’. Oprócz biernej niezdolności mamy tutaj również czynny akt woli w postaci braku reakcji, nieprzyjęcia czegoś do wiadomości i niezwracania uwagi [Moroń, Zarzeczny 2014, 121]. ISJP zaznacza, że słowa tego używa się z dezaprobatą, co podkreśla jego negatywne wartościowanie.

Kolejne znaczenie słowa *głuchy* odnosi się do ‘niezakłócania żadnym dźwiękiem’ [ISJP]. W USJP dodaje się, że głuchy ‘wykazuje mało oznak życia i mało ruchu’. SWJP zawiera stwierdzenie mocniejsze, że głuchy ‘nie wykazuje znaków życia’. Oprócz ISJP, dwa pozostałe słowniki zwracają uwagę na brak życia; *głuchy* przywołuje konotacje śmierci, co kłóci się z wartością, jaką jest życie. Porównywanie *głuchego* do *martwego* wskazuje, że oba leksemy nacechowane są tak samo, negatywnie.

W odniesieniu do dźwięków wszyscy trzej redaktorzy słowników zgadzają się, że *głuchy* znaczy ‘przytłumiony’ [SWJP, USJP, ISJP]. ISJP dodaje ‘matowy’. SWJP i USJP zgadzają się, że *głuchy dźwięk* jest ‘nie-wyraźny’. Głuchy dźwięk również ‘nie ma jasnego brzmienia’ [SWJP] oraz ‘nie ma mocnego tonu’ [USJP]. Tak więc głuchy dźwięk jest nie taki, jaki być powinien. Przymiotniki określające to znaczenie wskazują, że jest z nim coś nie tak. W dodatku mamy tutaj opozycję z *jasnym* i *mocnym*. Poprzez swoje odniesienie do silnie zakorzenionego aksjologicznie światła, *jasny* wartościowany jest pozytywnie. *Mocny* również odnosi się do często dodatnio wartościowanej siły. *Głuchy*, stojący w opozycji zarówno do *jasnego*, jak i *mocnego*, wartościowany jest negatywnie.

W odniesieniu do emocji ISJP i SWJP prezentują podobne rozumienie słowa *głuchy*. W SWJP mówi się, że coś głucho jest ‘tłumione w sobie, nieujawniane’. ISJP dodaje, że głucho są ‘przytłumione emocje lub odczucia fizyczne’. W USJP inaczej rozumie się słowo *głuchy* w tym kontekście. W odniesieniu do wydarzeń fizycznych i psychicznych oraz do uczuć i ich przejawów *głuchy* oznacza ‘wielki, mocny, głęboki’ [USJP]. Na pierwszy rzut oka są to określenia pozytywne, wartościujące omawiane

słowo. Jednak przyglądając się przykładom użytym w USJP, zauważymy, że cechuje je negatywna prozodia semantyczna: *głuchy ból, głucha nienawiść, głucha złość, głucha rozpacz* [USJP]. Wszystkie przykłady obrazują emocje negatywne, a przez ich łączliwość z *głuchym*, również to drugie słowo nabiera negatywnego wartościowania.

Wszystkie trzy słowniki odnotowują znaczenie rzeczownikowe słowa *głuchy*. USJP i SWJP rozumieją przez ten rzeczownik ‘człowieka głuchego’, natomiast ISJP ogranicza się jedynie do stwierdzenia, że słowo to jest używane jako rzeczownik. Opisy te wydają się neutralne, niecechujące pod względem aksjologicznym. Biorąc jednak pod uwagę, że odsyłają do znaczenia opisanego powyżej, można stwierdzić, że również w formie rzeczownikowej słowo *głuchy* nacechowane jest ujemnie w materiałach leksykograficznych.

Redaktorzy słowników w swoich definicjach odnoszą się również do *głuchego telefonu* [USJP, ISJP], *głuchej pokrzywy*, *głuchego owsa* [USJP], *głuchych wiadomości* [USJP, ISJP] i *wieści* [SWJP], *głuchej wsi* [SWJP, ISJP]. Frazy te jednak nie wnoszą nic lub wnoszą mniej niż definicje analizowane powyżej. Te z kolei jednoznacznie wskazują na negatywne wartościowanie słowa *głuchy* w języku polskim. W języku polskim istnieje negatywny stereotyp osoby głuchej.

ETYMOLOGIA

Podejście leksykograficzne zawarte we współczesnych słownikach języka polskiego możemy uzupełnić o informacje zawarte w słownikach etymologicznych. Przeanalizowane zostanie hasło *głuchy* w dwóch *Słownikach etymologicznych języka polskiego*: pod redakcją Wiesława Borysia (SEBor) oraz pod redakcją Aleksandra Brücknera (SEBr). Pozwolą one na rozważenie pochodzenia słowa *głuchy* i wpływu tego pochodzenia na współczesne wartościowanie.

Najważniejszą i najciekawszą informacją pod względem wartościowania słowa *głuchy*, jaką możemy wyczytać w słownikach W. Borysia i A. Brücknera, jest jego historyczne powiązanie ze słowem *głupi* [Moroń, Zarzeczny 2014, 120]. W SEBr stwierdza się, że *głuchy* pochodzi od tego samego pnia co *głupi*. SEBor notuje również pokrewieństwo słowa *głuchy* z litewskim *glūšas* ‘głupi, głupkowaty, głuchy’. W hasle *głupi* można natomiast znaleźć informacje, że związek znaczeniowy z *głuchy* jest wyraźny, a oba słowa są prawdopodobnie pokrewne. Na negatywne wartościowanie wyrazu *głuchy* wskazuje jego historyczne powiązanie ze słowem *głupi*, które oczywiście jest również nacechowane negatywnie, co wynika z samego jego znaczenia [Rudnicka 2011, 69].

Jednak stwierdzenie to nie wyczerpuje informacji zawartych w słownikach etymologicznych. Możemy się też dowiedzieć, że *głuchy* znaczyło

kiedyś ‘opętany, upośledzony umysłowo, tknięty szalem religijnym, nie rodzący, nie wydający owocu, pusty, bez ziarna, bez jądra, niewłaściwy, nieprawdziwy, fałszywy, tępy, nieostry’ [SEBor]. Akumulacja negatywnych tłumaczeń etymologicznych słowa *głuchy* sprawia, że jego obecna wartość aksjologiczna nie jest trudna do odczytania. Mimo iż w przeszłości ładunek aksjologiczny tego słowa był jeszcze silniejszy [Rudnicka 2011, 72], również obecne nacechowanie jest jednoznacznie negatywne.

RELACJE SEMANTYCZNE

Zastanawiając się nad wartościowaniem jakiegoś słowa, dobrze jest przyjrzeć się jego relacjom semantycznym. W wypadku obecnej analizy pod uwagę zostały wzięte relacje: synonimii, antonimii, hiperonimii oraz hiponimii. Na podstawie słowników, Narodowego Korpusu Języka Polskiego (o czym więcej poniżej) oraz wyszukiwania internetowego ustalone zostały następujące synonimy słowa *głuchy*: *niestyszający, głuchoniemy, przytłumiony, odległy, obojętny*. W relacji antonimicznej do podanego słowa pozostają słowa: *słyszający, wyraźny, bliski, zainteresowany*. Poszukiwanie hiperonimów wykazało dwa różne rozumienia słowa *głuchy*. W rozumieniu głuchoty medycznej hiperonimami *głuchego* są: *chory, kaleka, inwalida*. Natomiast w rozumieniu głuchoty społecznej jednym hiperonimem *głuchego* jest *członek grupy społecznej*. Jedynie to drugie rozumienie słowa *głuchy* niesie za sobą hiponimy: *Głuchy, niedostyszający, ogluchły, CODA*. Głuchota społeczna oraz członkowie grupy Głuchych opisani będą poniżej. Relacje synonimii, antonimii oraz pierwsza część relacji hiperonimii wskazują na negatywne wartościowanie słowa *głuchy*. Relacje hiponimii oraz druga część relacji hiperonimii wskazują na neutralne wartościowanie słowa *głuchy*. Brak jest relacji wskazujących na pozytywne wartościowanie tego wyrazu.

BADANIA KORPUSOWE

Druga część badań nad wartościowaniem słowa *głuchy* w języku polskim oparta została na Narodowym Korpusie Języka Polskiego. Przeprowadzono kilka testów, które miały na celu pokazanie, jakie wnioski można wyciągnąć na temat aksjologicznej wagi słowa *głuchy* w języku polskim. Do badań wykorzystany został zbalansowany subkorpus NKJP zawierający 300 milionów segmentów (*balanced NKJP subcorpus [300M segments]*). Odpowiedzi na pytanie o wartościowanie słowa *głuchy* szukano za pomocą następujących testów: *głuchy jak; głuchy i.../... i głuchy; głuchy, ale.../..., ale głuchy; PRZYMIOTNIK + głuchy; głuchy + RZECZOWNIK*.

Głuchy jak

Pierwszym testem uwzględnionym w badaniach korpusowych nad nacechowaniem słowa *głuchy* w języku polskim był test *głuchy jak*. Polegał on na wyszukaniu wspomnianej frazy (we wszystkich deklinacjach) oraz słów jej towarzyszących, aby poprzez ich nacechowanie określić wartość sąsiadującego z nimi słowa *głuchy*. Wyniki tego testu wskazały na negatywne wartościowanie słowa *głuchy* wśród użytkowników języka polskiego.

Najczęstszym wynikiem był frazeologizm *głuchy jak pień*. Z 32 wyników testu aż 21 odnosiło się do pnia. Za przykład może posłużyć „głuchy jak pień stryj Horzeńskiego” [NKJP]. Pień, jako coś pozostałego po żywym drzewie, coś nieruchomego, niereagującego, we wspomnianym frazeologizmie przywołuje stereotyp *głuchego* jako pozbawionego życia, co jest oczywistą antywartością.

Inne wyniki poświadczane w Korpusie to: *jaskinia*, *otchłań*, *betonowy grobowiec*, *trup* oraz *(w/ ze) studni*. Przykłady użycia tych sformułowań są następujące:

Każdy siedział z dala od drugiego i w milczeniu, bo kościół w Wielką Sobotę jest ciemny i **głuchy jak** jaskinia, jak betonowy schron przeciwlotniczy, jak grobowiec zamordowanego Syna Bożego [NKJP].

No cóż. Beze mnie w środku jesteś **głuchy jak** trup [NKJP].

Wszystkie wymienione poświadczenia mają wydźwięk negatywny. *Otchłań* i *studnia* charakteryzują się niebezpieczną głębokością. *Grobowiec* i *trup* przypominają o śmierci i braku życia. Wszystkie nawiązują do ciemności lub śmierci, dwóch silnie ze sobą powiązanych i utrwalonych kulturowo antywartości. Wśród wyników testu *głuchy jak* nie było żadnego wartościowanego pozytywnie.

Głuchy i.../... i głuchy

Kolejnym testem pomocnym przy ustaleniu wartościowania słowa *głuchy* był test *głuchy i... / ... i głuchy*. Jako spójnik łączny *i* wiąże ze sobą słowa podobne [Bąk 1984, 186] – o podobnym znaczeniu lub podobnej wartości aksjologicznej. Tak więc należy się spodziewać, że wyrazy, które będą wynikami wyszukiwania będą wartościowane podobnie do słowa *głuchy*. Jeśli słowo łączone jest pozytywnie nacechowane, istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo, że *głuchy* też jest nacechowany pozytywnie i *vice versa*.

Największą grupę wyników stanowiły nazwy ludzi ułomnych: *ślepy* (84 wystąpienia), *niemy* (20), *niedostyszący* (19), *kulawy* (2). Pomimo iż są to, tak jak wspomniano, nazwy ludzkich ułomności, wśród przykładów odnaleźć można również takie, które odnoszą się do pojęć pozaludzkich. Niektóre z nich to:

Czasami podejrzewam, że jest **głuchy i ślepy**. Faszystowski narcyz! [NKJP].

Przyczyną naszej [tu] podróży jest wasze zbawienie, abyście – porzuciwszy **głuche i nieme** bałwany – uznali Stwórcę naszego, który jest jedynym Bogiem i poza którym nie ma innego boga [NKJP].

Wszyscy muszą w kogoś lub w coś wierzyć, bo ich serce byłoby **ślepe i głuche** [NKJP].

Duchu **niemy i głuchy**, rozkazuję ci, wyjdź z niego i nie wchodź więcej w niego [NKJP].

Wartościowanie słowa *głuchy* zawarte w pierwszym przykładzie odczytać trzeba w całym kontekście. Wykrzyknik *faszystowski* padający po tym zdaniu jednoznacznie wskazuje na skrajnie negatywną ocenę i dezaprobatę wobec opisywanej osoby, którą również opisuje się jako głuchą i ślepą. W drugim przykładzie mamy kontrast pomiędzy tym, co dobre (czyli Bogiem i zbawieniem), a tym, co złe (czyli bałwanami głuchymi i niemymi). Trzeci przykład również oscyluje między czymś dobrym (wiarą) a czymś złym (sercem, które jest ślepe i głuche). W końcu czwarty przykład *niemym* i *głuchym* nazywa ducha, którego stara się pozbyć bezpowrotnie. Poza kontekstem łączenie głuchego z inną ludzką ułomnością wydawać się może neutralne. Odczytując jednak kontekst, dostrzec można negatywne podejście do obu łączonych słów.

Oprócz wspomnianych wyżej wyników w Korpusie poświadczono zostały: *pusty* (sześć razy), *obojętny* (3), *tępy* (2), *stary* (2) oraz pojedynczo: *bezdenny*, *zaciekły*, *suchy*, *biedny*, *schrypnięty*, *zdziczały*, *ponury*, *ciemny*, *dręczący*, *ciężki*, *drwiący*, *wredny*, *oporny*. Wszystkie te wyrazy niosą za sobą negatywne skojarzenia. *Pusty* oraz *obojętny* nawiązują do znaczenia słownikowego analizowanego powyżej. *Zdziczały*, *ponury*, *dręczący*, *drwiący*, *wredny* i *oporny* odnoszą się do cech charakteru człowieka, z którym kontaktu zapewne byśmy unikali. *Bezdenny* oraz *suchy* przywołują na myśl *studnię* z poprzedniego testu, która swoją *ciemnością* negatywnie ukierunkowuje znaczenie słowa. Wśród wyników nie występuje żaden, który można by odbierać pozytywnie.

Głuchy, ale.../..., ale głuchy

Test korpusowy *głuchy, ale... / ..., ale głuchy* również miał na celu ustalenie wartościowania poprzez sąsiedztwo leksykalne, ale dochodził do tego celu metodą opozycji. W przeciwieństwie do łącznego spójnika *i* spójnik *ale* jest spójnikiem przeciwstawnym [Bak 1984, 186]. Oznacza to, że jeśli po jednej jego stronie będzie coś wartościowanego negatywnie, to *głuchy* po drugiej stronie najprawdopodobniej będzie wartościowany pozytywnie.

Ponieważ przed i po *ale* wystąpić może zarówno pojedyncze słowo, jak i całe zdanie, trudno jest tutaj podać dokładne wyniki testu. Dlatego też zostały one pogrupowane pod ogólnymi hasłami. *Głuchy* przeciwstawiany jest hasłom: *ogrom*, *głos*, *wieczność*, *gościnność* / *miłość* oraz

niezaradność. Tam, gdzie nacechowanie aksjologiczne nie jest oczywiste z racji samego przeciwstawnego słowa, na pomoc przychodzi kontekst zawarty w przykładach poniżej:

Poza tym, wystarczy wywiad wojskowy oddać KGB, żeby armia stała się zwierzęciem ogromnym, **ale głuchym** i ślepyim [NKJP].

Był na wpół **głuchy**, **ale** ten głos przenikał go na wskroś [NKJP].

Mój los jest jego ślepyim i **głuchym**, **ale** nieskończonym, wiecznym(?), przemianianiem się, prądem i zagłębianiem się we Wszystko? [NKJP].

W osobach tych zranionych, połamanych, zagubionych, którym nasze chrześcijaństwo nie wydało się zapraszającym domem pełnym miłości, **ale głuchym** milczeniem zaryglowanych drzwi [NKJP].

Nauczyciele i wychowawcy związani z UMKSN uważają, że głusi nie potrafią sami niczego zorganizować, **ale głusi** są samodzielni i wiedzą, co robią ocenia Bolesław Brzóska, prezes WKSG [NKJP].

Pierwszy przykład przeciwstawia *głuchego ogromowi*. Mówi on o armii, która ma być ogromnym zwierzęciem. Dla obronności pożądanym jest, aby armia była ogromna, jest to jej atut. Zatem jeśli armia jest 'ogromna, ale głucha', cecha głuchoty wpływa na utratę wartości, jaką daje jej atut w postaci ogromu. W drugim przykładzie mamy do czynienia z *głosem*. Głos ten jest silny, potężny, gdyż potrafi 'przeniknąć na wskroś' pomimo głuchoty. Głuchota, nawet jeśli zostanie pokonana, jest przeszkodą, antywartością. Trzeci przykład przeciwstawia *głuchego nieskończoności* i *wieczności*. Oba te słowa, zazwyczaj kojarzone pozytywnie, stoją w opozycji do negatywnie nacechowanego *głuchego*. Czwarty przykład nie potrzebuje raczej tłumaczenia. *Miłość* i *gościnność* (jednocześnie pozytywnie) przeciwstawione są *głuchemu*.

Na więcej uwagi zasługuje natomiast ostatni przykład (pochodzący z ogólnopolskiego czasopisma, z artykułu autorstwa słyszającego dziennikarza). Mamy w nim wyrażoną opinię, że głusi uważani są za niezaradnych, *ale* nie jest to prawda, gdyż głusi są samodzielni. Z jednej strony mamy niezaradność, która wartościowana jest negatywnie. Po drugiej stronie spójnika *ale* stoi więc coś wartościowanego pozytywnie. Jest to jedyne poświadczenie zaobserwowane w Korpusie, w którym głuchy wartościowany jest pozytywnie jako osoba samodzielna i taka, która wie, co robi. Poza tym jednym przykładem wszystkie wyniki tego testu wskazywały na negatywne nacechowanie słowa *głuchy* w języku polskim.

PRZYMIOTNIK + *głuchy*

Test PRZYMIOTNIK + *głuchy* miał na celu wskazanie łączliwości słowa *głuchy* z innymi przymiotnikami. Analiza łączliwości słów wskazuje na oddziaływanie nacechowania jednego wyrazu na drugi. I tak, wynikami tego testu były: *kretyńskie głuche telefony*, *rytmiczne głuche uderzenia*

bębna, niedobry głuchy szum, niski głuchy ton, prawdziwa głucha wieś, szyderczy głuchy śmiech, inteligentny głuchy oraz wykształcony głuchy [NKJP]. Poniżej parę przykładów, które zostaną następnie omówione.

Nie należało bać się z tak błahej przyczyny, jak dwa **kretyńskie głuche** telefony [NKJP].

Wchodząc na najmniejsze wzniesienie oddychał ciężko, chwycił oddech otwartymi ustami i kiedy przyciskałam głowę do jego piersi, słyszałam **niedobry głuchy** szum – bicie jego serca [NKJP].

Po pół godzinie mineliśmy stację Żerań i zaczęła się **prawdziwa głucha** wieś [NKJP]. Gdzie znaleźć **inteligentnego głuchego** po uniwersytecie, jeśli się mieszka w małym mieście? [NKJP].

Niewielu jest **wykształconych głuchych** [NKJP].

Pierwsze trzy przykłady stawiają przed wyrazem *gluche/y/a* słowa *kretyńskie, niedobry* i *prawdziwa*. Dwa pierwsze bezsprzecznie są nacechowane negatywnie i poprzez swoją bliskość przenoszą to nacechowanie na słowo *głuchy*. Trzeci przykład sprawia trochę więcej trudności przy analizie aksjologicznej. Wyraz *prawdziwa* sam w sobie jest nacechowany pozytywnie lub przynajmniej neutralnie. Tutaj mniej więcej znaczy *bardzo*. Z kolei słowo *głucha* w połączeniu ze słowem *wieś* nabiera znaczenia podanego w definicji słownikowej jako ‘oddalony od czegoś, do którego wszystko dociera powoli lub w ogóle nie dociera’ [SWJP]. Tak więc w tym wypadku negatywne nacechowanie słowa *głucha*, wynikające z definicji słownikowej, przenosi się na wyraz *prawdziwa*. W tym przykładzie oddziaływanie wartościowania działa w drugą stronę.

Ostatnie dwa przykłady również wymagają głębszej analizy. Teoretycznie, ulokowanie słowa *głuchy* obok wyrazów *inteligentny* i *wykształcony*, które niewątpliwie mają nacechowanie pozytywne, wskazuje na pozytywne wartościowanie również i słowa *głuchy*. Szerszy kontekst narzuca jednak inną interpretację. W obu wypadkach zwraca się uwagę na małą liczbę głuchych, którzy są inteligentni, wykształceni. W ostatnim przykładzie mówi się o tym wprost; w przedostatnim poprzez pytanie retoryczne prowadzące do tego samego wniosku. Pomimo że kolokacja słowa *głuchy* wskazuje na pozytywne wartościowanie, szerszy kontekst nie pozwala na tę interpretację. Na koniec trzeba zwrócić uwagę, że trzy pierwsze przykłady wykorzystują wyraz *głuchy* w znaczeniu przymiotnikowym. Ostatnie dwa, omawiane w tym akapicie, wykorzystywane są w znaczeniu rzeczownikowym.

Głuchy + RZECZOWNIK

Ostatnim testem mającym na celu wskazanie wartościowania słowa *głuchy* w języku polskim był test *głuchy + RZECZOWNIK*. Wyniki testu wskazują grupę rzeczowników, które często łączą się z tym przymiotnikiem. Wniosek na temat wartościowania przymiotnika płynie z opisu tej grupy rzeczowników.

Test dał następujące wyniki: *telefon* (151), *milczenie* (68), *odgłos* (67), *głos* (32), *łomot* (32), *huk* (27), *dźwięk* (23), *trzask* (21), *noc* (20), *ciemność* (17), *echo* (16), *stukot* (14), *rozpacz* (8) [NKJP]. Poniżej podaję dwa przykłady z częstszymi rzeczownikami.

Czy to prawda, że macie zamiar wydać antyradziecką powieść? Zapadło **głuche milczenie**. Nikt nic nie wiedział, naturalnie poza ambasadorem, o żadnej antyradzieckiej powieści [NKJP].

Po klatce rozszedł się **głuchy odgłos**, jakby ktoś szarpnął bardzo długą strunę [NKJP].

Głuche milczenie oraz *głuchy odgłos*, teoretycznie sobie przeciwstawne, łączy negatywne wartościowanie. *Głuche milczenie* to takie, które nie jest niczym zakłócone, w którym nie ma żadnych oznak życia. Przywołuje na myśl śmierć. Natomiast *głuchy odgłos* jest przytłumiony, niewyraźny, a więc nie taki, jaki powinien być.

Wśród dalszych wyników odnoszących się do dźwięku wszystkie odnoszą się do dźwięków nieprzyjemnych (*łomot*, *huk*, *trzask*, *stukot*) lub neutralnych (*głos*, *dźwięk*, *echo*). *Głuchy* nie łączy się z pozytywnymi, przyjemnymi dźwiękami (jak na przykład *głuchy śpiew* czy *głuche nucienie*). Wskazuje to na negatywne (rzadziej neutralne) wartościowanie tego słowa, w żadnym wypadku nie na pozytywne. Również i pozostałe słowa, nieodnoszące się do dźwięku (*noc*, *ciemność*, *rozpacz*) nie wskazują na pozytywne nacechowanie towarzyszącego im słowa *głucha*. Pierwsze dwa wyrazy, kojarzone z brakiem jasności, ze strachem, a nawet ze złem, a odnoszące się do wspólnej antywartości mroku, oraz trzecie, określające stan głębokiego emocjonalnego nieuporządkowania, mocno wskazują na negatywne wartościowanie słowa *głucha*.

Głuchy telefon jest w tym teście najczęściej występującym wynikiem, jednak pod względem aksjologicznym nic nie wnosi do analizy. Dwa znaczenia (dziecięcej zabawy oraz braku sygnału lub braku odpowiedzi w słuchawce) sprawiają, że jest on bardzo często wykorzystywany. Powszechność tej frazy jednak sprawia, że pod względem aksjologicznym jest ona neutralna.

REAPROPRIACJA SŁOWA *GLUCHY*

Definicje słownikowe, etymologia oraz badania korpusowe bardzo wyraźnie wskazują na negatywne wartościowanie słowa *gluchy* wśród użytkowników języka polskiego. Jednak wśród samych Głuchych nie ma mowy o takim podejściu do tego słowa. Dla nich słowo *Głuchy* jest powodem do dumy [Wrześniewska-Pietrzak 2017, 192]. W najgorszym wypadku jest określeniem neutralnym, zwyczajnie nazywającym grupę ludzi [Wrześniewska-Pietrzak 2017, 77]; nigdy nie ma ujemnego nacechowania. Głusi reappropriują słowo *Głuchy*; wyrazowi, który w języku ma negatywne nacechowanie nadają nacechowanie pozytywne.

W tym miejscu właściwe będzie rozróżnienie głuchoty medycznej od głuchoty społecznej. Ta pierwsza przejawia się brakiem słuchu. Osoby, które nie słyszą, są głuche (pisane przez małe *g*). Z kolei znaczenie głuchoty społecznej jest o wiele bardziej kompleksowe. Polega ona na przynależności do grupy społecznej, którą tworzą Głusi (pisane przez wielkie *G*) [Wrześniewska-Pietrzak 2017, 280; Moroń, Zarzeczny 2014, 117]. Głusi są w Polsce mniejszością kulturowo-językową; mają swój własny język (polski język migowy), który znacznie różni się od języka polskiego, oraz swoją własną kulturę, która również różni się od kultury większościowej Polaków. Przynależność do grupy Głuchych polega na akceptacji siebie nawzajem oraz wspólnej kultury, na znajomości polskiego języka migowego oraz na dzieleniu podobnych sytuacji życiowych przez członków grupy [Tomaszewski 2004, 59]. Do Głuchych zaliczać się mogą: głuche dzieci głuchych rodziców, głuche dzieci słyszących rodziców, słyszące dzieci głuchych rodziców (tzw. CODA), osoby oślepnęłe w późniejszym życiu oraz osoby słabosłyszące [Czajkowska-Kisil 2014, 17]. Z kolei nie wszyscy głusi utożsamiają się z kulturą Głuchych oraz z innymi głuchymi. Tak więc można być Głuchym, ale nie głuchym oraz głuchym, ale nie Głuchym.

Do zbadania wartościowania słowa *gluchy* wśród samych Głuchych wykorzystane zostały materiały internetowe z trzech różnych organizacji poświęconych właśnie Głuchym: Polskiego Związku Głuchych, telewizji dla Głuchych Głusi.TV oraz Stowarzyszenia Rozwoju PITAGORAS. Wszystkie trzy źródła wskazują na pozytywne wartościowanie tego słowa.

Polski Związek Głuchych jest największą organizacją w Polsce zajmującą się sprawami Głuchych (PZG). Już sama nazwa wskazuje na pozytywne wartościowanie słowa *Głuchy*, ponieważ nazwa jest głównym skojarzeniem z samym jej desygnatem. Jeśli jakieś słowo znajduje się w nazwie, oznacza to, że jest ono wartościowane pozytywnie. Gdyby tak nie było, organizacja zastąpiłaby je jakimś innym słowem, aby się źle nie kojarzyć. Ponieważ jednak *Głuchy* widnieje w nazwie Związku, oznacza to, że jego członkowie pozytywnie wartościują to słowo. Nie tylko nazwa, ale i treści zawarte na stronie Związku wskazują na wartościowanie wyrazu *Głuchy*. Poniżej przykłady:

KOCHANI, mamy dla Was mega konkurs “niepodległość oczyma głuchych”, konkurs oczywiście dla głuchych i słabosłyszących [PZG].

Polski Związek Głuchych jest organizacją pozarządową zrzeszającą osoby głuche i niedosłyszące oraz inne osoby związane ze środowiskiem osób głuchych [PZG].

Głusi nie gęsi, swój język mają [PZG].

W dwóch pierwszych przykładach wyraz *głuchy* pada parę razy. Jest on nacechowany pozytywnie. Osoby Głuche, do których zwraca się słowem *kochani*, odbierane są pozytywnie przez nadawcę. Głuchy to też taki, który może wziąć udział w konkursie i jest w stanie go wygrać. Tak więc Głuchy to osoba, która potrafi się dobrze bawić, ale też potrafi konkurować. W drugim przykładzie Głuchy to taki, który może zrzeszać się w organizacjach, potrafi się jednoczyć i walczyć o swoje cele. W końcu trzeci przykład wskazuje na to, że Głusi mają swój własny język. Wykorzystanie do przekazania tej treści hasła powszechnie znanego i kojarzonego z dumą językową pokazuje, że również Głusi dzielą wspólną dumę.

Także telewizja Głusi.TV w swojej nazwie wykorzystuje omawiane słowo, przez co wskazuje na pozytywne jego przez siebie wartościowanie. Bycie Głuchym, korzystanie z telewizji dla Głuchych lub służenie Głuchym poprzez tworzenie ich telewizji nie jest powodem do wstydu, ale do dumy. Tę pozytywną wartość widać również w komentarzach użytkowników pod materiałami.

Proszę szanować głucha, pani uczy się migać PJM, ponieważ jest słabosłysząca [sic] [Głusi.TV].

Bardzo dobrze dla filmy dla głuchych, jest za pomoc dla głuchych, brawo dla was. Gratuluje jestem dumny za filmy [sic] [Głusi.TV].

No fajnie, tylko to trochę zabawne, że instytut powołany do zabiegania o prawa Głuchych troszczy się o panią prezydentową, która słyszy może chodzi o to, że podobno ona jest niema? ;-) [Głusi.TV].

Pierwszy przykład zwraca uwagę, że Głuchym należy się szacunek. Drugi przykład wskazuje na dumę związaną ze społecznością Głuchych. W końcu trzeci przykład wspomina o prawach Głuchych, o które należy się troszczyć. Powyższe przykłady stawiają *Głuchego* w sąsiedztwie *szacunku*, *dumy* i *praw*. Wszystkie trzy są wartościowane pozytywnie, przez co i sąsiadujący z nimi *Głuchy* nabiera pozytywnego wartościowania. W oczach osób Głuchych *głuchy* jest nacechowany dodatnio.

Ostatnim miejscem, z którego pochodziły materiały do analizy wartościowania słowa *głuchy* wśród samych Głuchych, była strona internetowa Stowarzyszenia Rozwoju PITAGORAS. Można tam znaleźć takie wpisy:

Uczymy naturalnego języka Głuchych PJM a nie SJM! [Pitagoras].

Zapraszamy na specjalny program aktywności w ramach pierwszego w Polsce Uniwersytetu Trzeciego Wieku dla osób głuchych i słabosłyszących [Pitagoras].

Dostrzegamy potrzebę upowszechniania nauki języka migowego wśród osób słyszących, dlatego szkolimy osoby indywidualne, jak i grupy zawodowe w zakresie komunikacji z osobami Głuchymi, przede wszystkim używając Polskiego Języka Migowego (PJM) [Pitagoras].

W pierwszym przykładzie Głusi przedstawiani są jako ci, którzy nie tylko mają swój język, ale jest to też język naturalny, a nie sztuczny, wytworzony przez kogoś. Drugi przykład łączy Głuchych z edukacją i wykształceniem i pokazuje ich jako osoby, które są w stanie kształcić się, rozwijać i stawać bardziej aktywnymi. Jest to w pewnym sensie odpowiedź na przykład pochodzący z testu PRZYMIOTNIK + *głuchy*, w którym wskazywana jest mała liczba wykształconych osób głuchych. W końcu ostatni przykład wskazuje, że Głusi to ludzie, z którymi warto się komunikować, a których język musi być upowszechniany. Wszystkie te opisy *głuchego* i osób Głuchych malują bardzo przyjazny obraz Głuchych, wartościując samo to słowo bardzo pozytywnie.

ZAKOŃCZENIE

Powyższa analiza miała na celu ustalenie, jak wartościowane jest słowo *głuchy* wśród użytkowników języka polskiego. Przegląd definicji słownikowych, definicji etymologicznych oraz materiałów zawartych w Narodowym Korpusie Języka Polskiego pokazał, że wyraz ten jest w języku polskim nacechowany negatywnie. Definicje słownikowe zwracają uwagę na braki i niedoskonałości, a także porównują *głuchego* do *martwego*. Definicje etymologiczne natomiast wskazują na historyczne powiązanie między słowem *głuchy* a słowem *głupi*. W końcu, Narodowy Korpus Języka Polskiego, poprzez testy: *głuchy jak*; *głuchy i.../... i głuchy*; *głuchy, ale.../..., ale głuchy*; PRZYMIOTNIK + *głuchy*; *głuchy* + RZECZOWNIK pokazuje, że łączliwość wyrazu *głuchy* z innymi wyrazami jest charakteryzowana negatywnym, a w najlepszym wypadku neutralnym, wartościowaniem tego wyrazu. Poza jednym wyjątkiem nie znaleziono w Korpusie przykładu pozytywnego wartościowania słowa *głuchy*.

Sami Głusi jednak mają zasadniczo odmienne podejście do tego słowa. Reapropriują oni je, co oznacza, że słowa, które jest negatywnie wartościowane, zaczęli używać w takich kontekstach, aby zwalczyć to wartościowanie negatywne oraz nadać mu wartościowanie pozytywne. To dążenie do pozytywnego wartościowania widać w materiałach tworzonych przez i dla Głuchych. Polski Związek Głuchych, telewizja Głusi.TV oraz Stowarzyszenie Rozwoju PITAGORAS to parę organizacji, które działają na rzecz osób Głuchych i tworzone są m.in. przez osoby Głuche. Analiza materiałów zawartych na ich stronach internetowych wskazuje

na to, że słowo *gluchy* używane jest tam z pozytywnym nacechowaniem. Wszystko to przemawia za tym, że wartościowanie wyrazu *gluchy* wśród samych Głuchych jest istotnie różne niż jego wartościowanie przez ogół Polaków, wśród których jest ono nacechowane negatywnie. Niestety, relatywnie niewielka liczba użytkowników rozumiejących słowo *gluchy* jako coś pozytywnego oznacza brak możliwości zmiany ładunku aksjologicznego tego wyrazu (jak widzieliśmy, bardzo silnie ugruntowanego) w krótkim czasie w ogólnym języku polskim.

Spis źródeł

- Głusi.TV: Głusi.TV – <https://www.glusi.tv/> [dostęp: 2019.03.15].
 ISJP: M. Bańko (red. nacz.), 2000, *Inny słownik języka polskiego*, Warszawa.
 NKJP: M. Bańko, A. Przepiórkowski, R. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), 2012, *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa.
 Pitagoras: Stowarzyszenie Rozwoju PITAGORAS – <https://www.pitagoras.org.pl/> [dostęp: 2019.03.16].
 PZG: Polski Związek Głuchych – <https://www.pzg.org.pl/> [dostęp: 2019.03.13].
 SEBor: W. Boryś (red.), 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
 SEBr: A. Brückner (red.), 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
 SWJP: B. Dunaj (red.), 1996, *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
 USJP: S. Dubisz (red. nauk.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa.

Bibliografia

- J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska (red.), 1993, *Nazwy wartości: studia leksykalno-semantyczne*, Lublin.
 J. Bartmiński, G. Żuk, 2009, *Pojęcie równości i jego profilowanie we współczesnym języku polskim*, „Etnolingwistyka” (21), s. 47–68.
 P. Bąk, 1984, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
 M. Czajkowska-Kisil, 2014, *Głusi, ich język i kultura – zarys problematyki* [w:] *Lingwistyka przestrzeni i ruchu. Komunikacja migowa a metody korpusowe*, Warszawa, s. 17–36.
 R. Grzegorzczak, 2008, *Od wspólnoty do obcości. Rozwój znaczeniowy polskiego przymiotnika obcy na tle słowiańskim*, „Etnolingwistyka” (20), s. 39–50.
 I. Gumowska, 2015, *Niekonwencjonalny, czyli lepszy – komponent wartościujący a znaczenie słów konwencjonalny i niekonwencjonalny w języku polskim*, „Acta Humana” (6), s. 37–51.
 K. Kleszczowa, 2010, *O kłamstwie po staropolsku* [w:] K. Waszakowa, T. Korpysz, J. Chojak (red.), *Człowiek – słowo – świat*, Warszawa, s. 334–341.
 K. Kleszczowa, 2010, *O prawdzie w dawnej polszczyźnie* [w:] I. Burkacka, R. Pawelec, D. Zdunkiewicz-Jedynak (red.), *Słowa – kładki, na których spotykają się ludzie różnych światów*, Warszawa, s. 387–397.

-
- E. Moroń, G. Zarzeczny, 2014, *Głuchy – językowe podstawy stereotypu* [w:] M. Sak (red.), *Edukacja głuchych*, Warszawa, s. 117–125.
- J. Puzynina, 1992, *Język wartości*, Warszawa.
- B. Raszevska-Żurek, 2016, *Zgoda w rozumieniu Polaków czasów staro- i średniopolskich (analiza leksykalno-semantyczna)*, Warszawa.
- E. Rudnicka, 2011, *Czy głuchy jest głupi? – studium powiązań wyrazów, które uległy rozpodobnieniu semantycznemu*, „LingVaria” 6 (2), s. 65–77.
- P. Tomaszewski, 2004, *Polski Język Migowy (PJM) – mity i fakty*, „Poradnik Językowy” z. 6, s. 59–72.
- M. Wrześniewska-Pietrzak, 2017, *Aksjologiczne wyznaczniki tożsamości w wypowiedziach głuchych i czasopiśmie środowiskowym „Świat Ciszy”*, Poznań.